

Ivan Majnarić, Ante Bećir, *Introitus et exitus communium mediaevalium Adriatici orientalis, vol. I. Spalatum et Tragurium (Spisi prihoda i rashoda srednjovjekovnih istočnojadranskih gradova, svezak I. Split i Trogir)*. Zadar, Zagreb: Državni arhiv u Zadru, Hrvatski institut za povijest, 2024., 487 str.

Objavljivanje prvoga sveska edicije *Introitus et exitus communium mediaevalium Adriatici orientalis*, kojim se stručnoj i široj zainteresiranoj javnosti predstavljaju srednjovjekovni spisi prihoda i rashoda splitske i trogirске komune, važan je i, može se reći, dugoočekivan doprinos proučavanju komunalne povijesti dalmatinskih gradova. Riječ je, odmah valja istaknuti, o izdanju iznimne znanstvene kvalitete, objavljenom u suradnji Državnoga arhiva u Zadru i Hrvatskoga instituta za povijest, koje je plod sustavnoga i minucioznoga rada na transkripciji i analizi arhivskoga gradiva. Iako su dalmatinske komune u srednjem vijeku predmet istraživanja već desetljećima, njihovi financijski i fiskalni aspekti, uz nekoliko važnih iznimaka, dugo su ostajali na rubu historiografskoga interesa. Razlozi za to mogu se tražiti ne samo u slabijoj očuvanosti dokumentacije iz skupine tzv. računskih spisa i u općenito manjem zanimanju za fiskalne prakse komunalnih zajednica nego i u dugotrajnoj historiografskoj sklonosti prema normativnim i narativnim izvorima naspram onih administrativno-pragmatične naravi. Dodatnu poteškoću predstavlja i specifična forma spisa prihoda i rashoda komuna koja se u osnovi svodi na niz krajnje dekontekstualiziranih popisa transakcija, što je njihovu uporabu najčešće ograničavalo na ulogu dopunskoga izvora korisnoga tek za provjeru ili dopunu već poznatih podataka. Upravo se toj praksi ova edicija suprotstavlja stavljajući financijske spise u središte istraživanja srednjovjekovnih komunalnih struktura.

Knjiga je podijeljena na dva glavna dijela, a započinje *Uvodom* u kojemu autori definiraju metodološki okvir, opisuju stanje i raspon sačuvanoga gradiva te izlažu dosadašnje historiografske spoznaje, čime čitatelju pružaju nužan kontekst za razumijevanje izvorne građe. U tom se dijelu osobito ističu rezultati istraživanja Tomislava Raukara o sustavu komunalnih prihoda i rashoda dalmatinskih gradova 14. stoljeća, koji predstavljaju temeljni referentni okvir za čitanje i interpretaciju objavljenih izvora. Prihodi pojedinih gradova uglavnom su se zasnivali na zakupu komunalne imovine i podavanja, primjerice, gradskih zemljišta i kuća, solana, mlinova, lučkih pristojbi, izvoznih carina, različitih daća i slično, kao i naplati kazni. Rashodi su s druge strane bili znatno raznovrsniji otkrivajući svakodnevnu operativnu, često iz drugih izvora nevidljivu, dimenziju komunalnoga života te jasno odražavajući prioritete i društvene vrijednosti zajednice. Time se već na početku pokazuje da su

komunalne financije bile dinamičan i prilagodljiv sustav koji valja čitati kao izravan odraz trenutnih potreba, političkih okolnosti ili sezonskih ritmova. U tom smislu knjiga se ne pokazuje samo kao ozbiljna i pažljivo pripremljena edicija izvora nego i kao čvrst temelj za buduća istraživanja.

Središnji dio knjige zauzimaju pak prijepisi fragmentarno očuvanih registra splitskih prihoda i rashoda (1345. – 1419.), a zatim i onih trogirskih (1415. – 1444.), pisanih na latinskom i talijanskom jeziku. Izvorna građa transkribirana je dosljedno i s izrazitom pažnjom što posebno dolazi do izražaja ako se ima na umu da je fizičko stanje dokumenata često vrlo loše. Brojni su sveščići oštećeni vlagom, tinta je na mnogim mjestima izbljedjela, a stranice su često poderane i nepotpune, pa je sve to zahtijevalo veliko znanje, strpljenje i paleografsku vještinu – elemente koje su autori u ovom izdanju potpuno potvrdili. Zapisi pritom generalno potječu iz dviju različitih kategorija gradskih financijskih spisa. Prvu od njih čini velik broj kraćih bilješki koje predstavljaju svojevrstne uknjižbe prihoda i rashoda komune. U jedan su se registar zavodili prihodi, a u drugi rashodi komune kronološkim slijedom, pri čemu se na kraju svakoga mjeseca vršio obračun na temelju kojega su gradske vlasti dobivale izvješće o stanju gradskih financija. Spisi splitskih prihoda i rashoda uglavnom pripadaju upravo toj skupini dokumenata iako se i u trogirskom slučaju mogu pronaći slični zapisi, ali u znatno manjem broju. U njima se bilježi niz podataka o različitim oblicima komunalnih primitaka i izdataka. Kada je riječ o prihodima, najčešće se navode globe iz kaznenih predmeta, dok se među rashodima mogu spomenuti plaće gradskih službenika, poslanika i uhoda, naknade majstorima, milodari povodom blagdana i drugi slični izdaci. Tako se, primjerice, splitskomu knezu 1345. godine jednom prigodom isplaćuje sedamnaest zlatnih dukata kao dio godišnje plaće, pismonoša Dobro dobio je 1382. godine tri libre malih denara za dostavu pisama banu u Zadar, Dujam Albertov godišnje je primao 36 libri malih denara za najam kuće koju je koristio komunalni učitelj Kasal, dok je za najam jedne barke upotrijebljene za prijevoz splitskih vojnika komuna isplatila pet libri, šest solida i sedam parvula.

Drugu kategoriju financijskih spisa čine zapisnici o provedbi postupka javne dražbe putem kojega su se gradska imovina i podavanja (razni porezi, trošarine, daće i sl.) davali u zakup. U takvim su se spisima bilježili uvjeti zakupa, njegovo trajanje i imena zakupnika, a potom i sukcesivne bilješke o uplatama u korist gradske blagajne. Zakupi su obuhvaćali različite vrste prihoda: od najunosnijih, poput prihoda od prodaje soli, trošarina na trgovinu i zakupa tridesetine, do onih skromnijih, kao što su zakup gradske mesnice i ribarnice te prometa mesom i ribom, zakup bojiteljske djelatnosti, preša za maslinovo ulje te općinskih sela i otoka. Glavninu trogirskih financijskih spisa čine upravo dokumenti iz ove skupine. Na taj se način splitski i trogirski izvori nadopunjuju nudeći fragmentarnu, ali ipak prilično jasnu

sliku o sustavu komunalnih prihoda i rashoda, kao i o načinu na koji je bila organizirana i vođena pripadajuća dokumentacija.

S historiografskoga gledišta najvažniji doprinos ove publikacije, ali i čitave zamišljene edicije, ne leži, rekao bih, u pojedinačnim podacima o tome tko je komu i koliko platio, premda su i oni dragocjeni, nego u činjenici da fiskalne prakse srednjovjekovnih komunalnih administracija napokon stavlja u fokus istraživačkoga interesa. Time se otvara mogućnost razumijevanja materijalne logike funkcioniranja istočnojadranskih gradova i načina na koji su oni upravljali vlastitim resursima. Publikacija omogućuje usporedbe među različitim komunalnim sredinama: u prvom su svesku predstavljeni Split i Trogir, dok će im se po najavama samih autora u budućim izdanjima pridružiti zadarski i korčulanski financijski spisi. Time se stvara čvrsta osnova za sustavna komparativna istraživanja kakva su u hrvatskoj medievistici dosad bila tek djelomično razvijena, ponajprije zbog nedostatka homogenih korpusa gradskoga fiskalnog gradiva.

Objavljena građa istodobno otvara prostor i za razmatranje utjecaja političkih promjena – najprije anžuvinske vlasti, a zatim i uklapanja dalmatinskih gradova u mletački *Stato da Mar* – na kontinuitete i preobrazbe u upravljanju materijalnim resursima. Na taj način omogućuje se precizno praćenje načina na koje se politička vlast pretakala u fiskalnu kontrolu i preraspodjelu dobara. Pod anžuvinskom vlašću zamjetna je faza veće fiskalne samostalnosti, dok se pod mletačkom upravom jasno očituje proces centralizacije prihoda i njihove redistribucije prema odlukama središnjih vlasti, što je imalo izravne posljedice na financijsku autonomiju gradova. O promjenama fiskalnih obrazaca dalmatinskih komuna u historiografiji se i ranije raspravljalo, ali tek ovakva izdanja omogućuju da se precizno prikaže kako su te promjene izgledale u svakodnevnoj upravi. U tom smislu ovi izvori ne omogućuju samo uvid u funkcioniranje pojedinih komuna već otkrivaju i način na koji se moć projicira kroz financijske i administrativne prakse.

Suvremena medievistika već desetljećima bilježi rastući interes za administrativne i dokumentarne prakse pri čemu se upravo na ovim i sličnim tipovima gradske dokumentacije temelje recentne studije urbane povijesti, uključujući i njezin ekonomski aspekt, osobito u talijanskoj i francuskoj historiografiji. To su prepoznali i sami autori pa se publikacija, objavljivanjem uvodne studije i regista dokumenata na hrvatskom i talijanskom jeziku, prezentira i stručnoj publici izvan okvira hrvatske historiografije. U tom kontekstu ova edicija smješta se u samu jezgru aktualnih istraživačkih strujanja potvrđujući svoju relevantnost za međunarodnu medievističku zajednicu.

Prema ovim kratkim napomenama može se zaključiti da ovo izdanje postaje temeljni resurs za istraživanja onoga što bi se moglo nazvati materijalnom poviješću komuna – poviješću u kojoj gradovi nisu apstraktan prostor pravnih institucija,

nego živi organizmi koji troše, raspodjeljuju, računaju i pregovaraju o vlastitim prioritetima. Izdanje otvara mogućnost istraživanja političke, društvene i gospodarske povijesti, ali i proučavanje društvene strukture zakupnika, dinamike cijena, sezonalnosti trgovine, načina na koje su komune intervenirale u tržište te naposljetku mehanizama pomoću kojih su političke vlasti koristile fiskalne instrumente za učvršćivanje legitimiteta. Stoga ovo izdanje zaslužuje posebno mjesto među objavljenim srednjovjekovnim izvorima dalmatinskih komuna, poput izdanja pojedinih statuta te bilježničkih i sudskih spisa, jer otvara korpus izvorne građe koji je dugo bio poznat, ali uglavnom nedostupan i neiskorišten.

U vremenu kada se povijest često nastoji učiniti “zanimljivijom” senzacionalnim naslovima ili moralizirajućim narativima, ova knjiga vraća nas temeljima znanstvene ozbiljnosti, odgovornosti i pomne obrade izvora, pozivajući nas na pažljivo slušanje glasa srednjovjekovne administracije. Zahvaljujući radu Ivana Majnarića i Ante Bećira, jedan skriveni sloj povijesne memorije istočnojadranskoga prostora ponovno je učinjen vidljivim i lako dostupnim. Znanstvena i stručna javnost izdanjem je dobila pouzdane transkripcije izvora popraćene dobro utemeljenom analizom koja bi trebala poslužiti kao odskočna daska za nova istraživanja. Ostaje nadati se da će objavljivanje ovoga sveska, kao i cijela edicija, potaknuti medieviste na sustavna istraživanja materijalne osnove funkcioniranja srednjovjekovnih dalmatinskih komuna.

Tomislav Popić